

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΟΜΕΝΗ

ΥΠΟ

ΞΕΝ. Ε. ΖΟΛΩΤΑ
ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΑΓΓ. Θ. ΑΓΓΕΛΟΠΟΥΛΟΥ
ΥΦΗΓΗΤΟΥ ΤΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΕΚΔΟΤΙΚΟΣ ΟΙΚΟΣ
ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΖΑΧΑΡΟΠΟΥΛΟΥ
ΣΤΟΑ ΑΡΣΑΚΕΙΟΥ - ΑΡΣΑΚΗ 6
ΑΘΗΝΑΙ - 1935

ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ

ΕΤΟΣ 4

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ—ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1935

ΤΕΥΧΟΣ Α΄

Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ *

ὑπό

BRUNO MOLL

Ἡ Δημοσία Οἰκονομική ὑπῆρξε πάντοτε σχεδὸν ἡ προγονή (τὸ ἀποπαῖδι) τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Πλείστοι ἐκ τῶν ἐκπροσώπων τῆς Οἰκονομικῆς ἐπιστήμης εἰς τὰ διάφορα Πανεπιστήμια τόσον ὀλίγον ἠσχολήθησαν μὲ τὴν Δημοσιονομίαν, ὥστε οὗτοι ὄχι μόνον δὲν ἠδύναντο νὰ σχηματίσουν γνώμην περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ κλάδου τούτου τῆς ἐπιστήμης, ἀλλ' οὔτε καὶ «σύνδεσμόν» τινα πρὸς αὐτὴν νὰ ἀποκτήσωσι. Εἷς δὲ ἐκ τῶν περιφημοτέρων ἐξ αὐτῶν, τοῦ ὁποίου ἡ ἀνάμνησις ἐπὶ μακρὸν εἰσέτι θέλει διατηρηθῆ, ἕνας πραγματικῶς μεγαλοφυῆς καὶ δημιουργικὸς ἄνθρωπος μοῦ ἔλεγε κάποτε ὅτι, πλὴν τοῦ «Eheberg», δὲν ἐμελέτησεν οὐσιαστικῶς ἄλλο τι σχετιζόμενον μὲ τὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν.

Εἰς τοὺς κύκλους τῶν ἀρχαιοτέρων καθηγητῶν τῶν γερμανικῶν Πανεπιστημίων ἦτο ἀφ' ἑτέρου γνωστὸν ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Gustav Schmoller—εἰς τὸν ὁποῖον ἡ ἀνθρωπότης, πλὴν ἄλλων συγκεντρωτικῶν πορισμάτων ἐπιστημονικῆς ἐρεῦνης ἐν τῇ Οἰκονομικῇ, ὀφείλει καὶ τὰ «Στοιχεῖα τῆς θεωρητικῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας» καὶ τοῦ ὁποίου τὰς ἐρεῦνας περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ εἰσοδήματος, περὶ εἰσοδήματος καὶ κατανομῆς αὐτοῦ κανεῖς ἄξιος λόγου οἰκονομολόγος καὶ δημοσιολόγος δὲν δύναται νὰ παρίδη— ὅτι καὶ αὐτὸς οὗτος ὁ Schmoller δὲν διέτρεφε τὸν δέοντα σύνδεσμον πρὸς τὴν Δημοσιονομίαν, ὡς πρὸς ἰδιαιτέρον κλάδον τῆς ἐπιστήμης καὶ ὡς πρὸς εἰδικὸν θέμα πανεπιστημιακῶν παραδόσεων.

Δὲν παρῆλθε δὲ χρόνος πολὺς ἀφ' ὅτου ἰδρύθησαν ἐν Γερμανίᾳ ἔδραι τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας, τῶν ὁποίων οἱ κάτοχοι

---

* Ἡ ἐν λόγῳ μελέτη ἐγράφη εἰδικῶς διὰ τὴν «Ἐπιθεώρησιν Κοινωνικῆς καὶ Δημοσίας Οἰκονομικῆς».

ἐπεδίωκον ἰδιαιτέρως νὰ ἀφοσιωθῶσιν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Δημοσίας Οἰκονομικῆς. Ἐν Λειψία, ἐπὶ παραδείγματι, συνέβη τοῦτο μόλις εἰς τὸ 1921, εἰς δὲ τὸ Βερολῖνον, νομίζω, μόλις κατὰ τὸ τρέχον ἔτος.

Εἰς δὲ τὴν κοινὴν γνώμην δὲν εἶναι μυστικὸν ὅτι ἡ Δημοσία Οἰκονομικὴ παραμένει κεκαλυμμένη ἀπὸ ἓν μυστηριώδες νεφέλωμα, θεωρουμένη ὡς βᾶσις τῆς τέχνης τῶν ὑπουργῶν τῶν Οἰκονομικῶν, τὴν ὁποῖαν ὁμως τὸ κοινὸν ἀντιλαμβάνεται ὡς μίαν ξηρὰν καὶ ἀνιαρὰν ὑπόθεσιν, μὴ περιέχουσαν ἄλλο τι ἀπὸ ξηροῦς καὶ ὀχληροῦς ἀριθμούς.

Πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ ἀντίληψις αὕτη τοῦ κοινοῦ, περὶ τῆς σημασίας ἣν λαμβάνουν οἱ ἀριθμοὶ εἰς τὸν κλάδον αὐτὸν τῆς ἐπιστήμης, δὲν εἶναι ἐσφαλμένη. Διότι ἡ Δημοσία Οἰκονομικὴ, προελθοῦσα ἐκ τῆς ἄλλοτε διοικήσεως τῶν φεουδαρχικῶν θησαυροφυλακίων (τοῦλάχιστον ἐν Γερμανία καὶ Αὐστρία, οὐχὶ ὁμως καὶ ἐν Ἀγγλία) σύρει ἔκτοτε μεθ' ἑαυτῆς ἓν τοιοῦτον φορτίον ἀπὸ μελέτας καὶ πορίσματα σχετικῶν καὶ ἀσχέτων πρὸς ταύτην γνώσεων, ὥστε ὁ ἀναγνώστης παλαιῶν συγγραμμάτων νὰ πνίγεται κυριολεκτικῶς μέσα εἰς τὸ πλῆθος τῆς ὕλης, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἔχη τὴν ἐντύπωσιν ὅτι κατανοεῖ τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος. Αὐταὶ αἱ ποικίλου περιεχομένου γνώσεις, αἱ ἀναμιχθεῖσαι μὲ τὸν κλάδον τῆς Δημοσίας Οἰκονομικῆς, ὁποῖαι εἶναι ἔ. π. ἡ ἱστορία τοῦ Δικαίου καὶ τῆς Οἰκονομικῆς, αἱ πολιτικαὶ ἐπιστήμαι καὶ ἡ Φιλοσοφία, ἡ Γεωγραφία καὶ ἡ Στατιστικὴ (ὑπὸ τὴν παλαιὰν αὐτῆς ἔννοιαν), ἡ πολιτικὴ ἱστορία καὶ ἡ ἱστορία τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ Πολιτικὴ Οἰκονομία καὶ ἡ οἰκονομία τῶν ἐπιχειρήσεων, ἡ συγκριτικὴ νομοθεσία καὶ τὸ νεώτερον διοικητικὸν Δίκαιον, ἡ Τεχνολογία καὶ ἄλλαι πολλαὶ κατέληγον εἰς τὸ νὰ συσκοτίζουν τὸν μελετητὴν, ἰδιαιτέρως δὲ ἡ παλαιὰ ἀντίληψις περὶ εἰσοδήματος. Ἡ ἀνάμιξις αὕτη διαφορωτάτων γνώσεων ἐξακολουθεῖ ἀκόμη καὶ μέχρι σήμερον. Ἄν λάβωμεν ἀνὰ χεῖρας, ἀδιαφόρως, εἴτε τὸ «Σύστημα Δημοσιονομίας» τοῦ Roscher (τὸ ἐκδοθὲν εἰς πρώτην ἔκδοσιν τῷ 1886), εἴτε τὸ ἐσχάτως (1926—29) ἐκδοθὲν «Handbuch der Finanzwissenschaft», εἰς τὸ ὁποῖον συνειργάσθησαν ἐπιστήμονες ἐκ πλείστων ὄσων χωρῶν, ἡ ἐντύπωσις μένει μία καὶ ἡ αὐτή: ὅτι δηλαδὴ εἰς τὸ πρῶτον καὶ κύριον μέρος τοῦ τελευταίου τούτου συγγράμματος ἡ ἐκλογή τῶν θεμάτων, ὡς καὶ ὁ τρόπος τοῦ χειρισμοῦ αὐτῶν εἶναι χαρακτηριστικῶς ἐκτατικὸς, δὲν ἀπαντᾶται δηλονότι εἰς τοὺς ἐκδότας καὶ συνεργάτας τῶν κυριωτέρων μερῶν τοῦ ἔργου οὐδὲ ἵχνος προσπαθείας ὅπως συγκεντρώσωσι τὴν ἔρευναν καὶ

μελέτην των εἰς ὀλίγα τινὰ προβλήματα, τὰ ὅποια θὰ ἠδύνατο ὁ ἀναγνώστης νὰ τὰ ἀντιληφθῆ ὡς εἰδικὰ καὶ βασικὰ δημοσιονομικὰ προβλήματα.

Διαρκῶς ἐμπεδοῦται παρ' ἑμοὶ ἡ πεποίθησις ὅτι ὁ λόγος διὰ τὸν ὅποιον ἡ Δημοσιονομία ἔχει ἐπιτελέσει τόσον ὀλίγας προόδους ἔγκειται ἀκριβῶς εἰς τὴν τοιαύτην ἐκτατικὴν διαπραγματεύσιν τῶν ζητημάτων, εἰς αὐτὴν δηλονότι τὴν πατροπαράδοτον ἀνάμixin ἐσω-δημοσιονομικῶν καὶ ἐξω-δημοσιονομικῶν θεμάτων καὶ προβλημάτων.

Ἀπὸ τῆς ἀφυπνίσεως τῆς νεωτέρας δυτικῆς φιλοσοφίας, ἰδίᾳ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, κατέστη ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος νὰ ἀπαιτῆ τὴν μεγαλειτέραν δυνατὴν ἀπλοποίησιν τῶν βασικῶν προβλημάτων πάσης ἐπιστήμης, τὴν ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ παντὸς παρομαρτοῦντος ὑλικοῦ, τὴν συγκέντρωσιν εἰς ὀλίγα, ἀπλᾶ, ἀκρογωνιαῖα προβλήματα, ἐννοίας καὶ θέσεις. Ἡ συγκέντρωσις αὕτη ὅμως ἀναγκάζει τὸ πνεῦμα νὰ καταβάλῃ μεγαλειτέραν προσπάθειαν καὶ δρᾶσιν. Ἄν ἡ ἀρχὴ αὕτη ἰσχύη ἀπολύτως διὰ τὴν Μεταφυσικὴν, ὡς καὶ διὰ τὴν θεωρητικὴν Φυσικὴν, τοῦτο δὲν ἐμποδίζει νὰ καταβληθῆ ὁμοία προσπάθεια εἰς ἕν ἐντελῶς διαφορετικῆς μορφῆς ἐπιστημονικὸν πεδίον, στενῶς ὑπὸ τῆς ἱστορίας πλαισιούμενον, οἷον εἶναι ἡ ἐπιστήμη τῆς Δημοσιονομίας. Εἴμεθα τῆς γνώμης ὅτι ἡ τοιαύτη δοκιμὴ δύναται νὰ γίνη.

Εἰς δύο κυρίως σημεῖα δέον ἐν προκειμένῳ νὰ ἐπιστηθῆ προσοχή: ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν σημασίαν τῶν ἀριθμῶν καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν ὑπ' ἑμοῦ ἀποκληθεῖσαν «αὐτόνομον Δημοσιονομίαν», ἰδίως εἰς τὸ τμήμα τὸ ἀφορῶν τὴν κάλυψιν τῶν δημοσίων ἐσόδων.

Ἀποτελεῖ παράδοξον γεγονὸς ἡ γνώμη τοῦ κοινοῦ, ὅτι ἡ Δημοσιονομία ἀποτελεῖ ἀνιαρὸν μάθημα ἐκ τοῦ λόγου ὅτι ἀσχολεῖται ὑπερβαλλόντως μὲ ἀριθμούς. Ἐν τῇ πραγματικότητι, ἀντιθέτως, ἡ μέχρι σήμερον διδασκομένη Δημοσιονομία ἠσχολήθη ἐλάχιστα μὲ ἀριθμούς. Εἶναι ὡσαύτως περίεργον ὅτι πλεῖστα δημοσιονομικὰ συγγράματα γέμουν μὲν ἀριθμῶν, ἀλλὰ παρέρχονται τὰ οὐσιώδη μέρη καὶ ἀφήνουν ἀνικανοποίητον τὸν ἀναγνώστην, διότι δὲν περιέχουν ἀκριβῶς τοὺς ὀλίγους ἐκείνους ἀριθμούς οἱ ὅποιοι μόνον ἔχουν σημασίαν.

Εἰς τὴν μέχρι σήμερον διδασκομένην Δημοσιονομίαν, ἰδίᾳ δὲ τῶν παλαιότερων χρόνων, οἱ παρατιθέμενοι ἀριθμοὶ ἐχρησίμευσαν κυρίως ὡς παραδείγματα, ὡς εἰκόνες. Ἐνῶ εἰς τὴν καθαυτὴν Δημοσιονομίαν οἱ ἀριθμοὶ πρέπει νὰ ἐμφανίζωνται ὡς αὐτοτελεῖς

ἀντικειμενικοί σκοποὶ τῆς ἐρεύνης. Εἰς τὰ διδακτικὰ βιβλία τῆς Δημοσιονομίας εὐρίσκομεν ἰδίᾳ ἀριθμούς, οἱ ὅποιοι ἦσαν τυχαίως γνωστοὶ εἰς τοὺς συγγραφεῖς ἀπὸ ἀνάγνωσιν ἱστορικῶν, πολιτικῶν, διοικητικῶν, στατιστικῶν, γεωγραφικῶν ἢ οἰκονομολογικῶν κειμένων καὶ τοὺς ὁποίους οὗτος παρέθετεν ἐπιτροχάδην εἰς τὸ κείμενον. Ἀντιθέτως, εἰς τὴν ὑπ' ἐμοῦ ὀραματιζομένην Δημοσιονομίαν ἀποτελοῦν οἱ ἀριθμοὶ τὸν πολικὸν ἀστέρα τῆς ἐρεύνης.

Προσπάθειαν πρὸς τὴν τοιαύτην κατεύθυνσιν ἀποτελοῦν μερικὰ «Beiträge zur Finanzkunde» (Akademische Verlagsgesellschaft, m. b. H. Leipzig), ἐκδοθέντα ὑπ' ἐμοῦ ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τοῦ Felix Boesler, ὡς καὶ μία σειρά διαλέξεων ἐν Λειψία. Εἰς τὴν ἔρευναν ταύτην ἀνήκουσι κυρίως ἔρευναι περὶ τοῦ **πραγματικοῦ** ὕψους μερικῶν δημοσίων ἐξόδων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἐν τοῖς προϋπολογισμοῖς σημειούμενα.

Εἰς μίαν ἐπιστήμην, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ αὐστηρὰ ἀντικειμενικότης καὶ γενίκευσις εἰς τὸ φραστικὸν μέρος, ἔρχονται οἱ **ἀριθμοί**, οἱ ὀρθῶς ὑπολογιζόμενοι καὶ μαρτυροῦντες κᾄτι ὠρισμένον, νὰ καταλάβουν πρωτεύουσαν θέσιν, διότι εἶναι οὗτοι ἀντικειμενικώτεροι τῶν φράσεων. Διὰ νὰ ἀναφέρωμεν παραδείγματα: ἡ μακροσκελὴς ἔκθεσις περὶ τῶν πλεονεκτημάτων καὶ τῶν μειονεκτημάτων τῶν ὑπὸ τοῦ κράτους διεξαγομένων ἐπιχειρήσεων, τὴν ὁποίαν εὐρίσκομεν διατυπωμένην εἰς πλεῖστα δημοσιονομικὰ συγγράμματα, δὲν ἱκανοποιεῖ ποτέ, διότι κατὰ κανόνα δὲν ἄγει εἰς οὐδὲν συμπέρασμα. Ἀπομένει πάντοτε ἀντικείμενον τῆς ὑποκειμενικῆς κρίσεως τὸ πῶς θὰ ἀποφανθῇ τις ἐπὶ τοῦ ζητήματος. Διερωτᾶται λοιπὸν ὁ ἀναγνώστης: μὰ εἶναι ἀληθινὰ ἐπιστήμη αὐτὴ πού καταλήγει εἰς τόσον μὴ ἱκανοποιητικὰ πορίσματα; Ἀπ' ἐναντίας, ὁ ἀριθμὸς ὁ ὅποιος μᾶς δίδει τὸ ποσὸν τῶν πραγματικῶν ἐσόδων τῆς δασικῆς διοικήσεως τῆς Σαξωνίας ἢ τῶν ἑλβετικῶν σιδηροδρόμων κατὰ τὸ ἔτος 1928, ἂν καλῶς ἔχη ὑπολογισθῇ, ἀποτελεῖ ἐν ὠρισμένον καὶ τελειωτικὸν δεδομένον, τὸ ὅποιον δὲν δύναται τις οὔτε νὰ τροποποιήσῃ οὔτε νὰ παρερμηνεύσῃ.

Ἐχει βεβαίως καὶ ἡ σπουδαιότης τῶν ἀριθμῶν τὰ ὄριά της. Ἐκεῖνο πού ἐπιθυμοῦμεν πρὸ παντὸς νὰ γνωρίσωμεν, δηλαδὴ τὴν ἐπίγνωσιν τῶν αἰτιατῶν ἀλληλεξαρτήσεων, δὲν δύνανται οἱ ἀριθμοὶ νὰ μᾶς τὸ δώσουν. Ὁ στατιστικὸς ρέπει εἰς τὸ νὰ ὑπερτιμᾷ τὴν σημασίαν καὶ τὸ βάθος τῶν ἀριθμῶν, σφάλμα εἰς τὸ ὅποιον δὲν πρέπει νὰ περιπέσωμεν. Ἀλλὰ δὲν πρέπει ἀφ' ἑτέρου καὶ νὰ ὑποτιμήσωμεν τοὺς ἀριθμούς καὶ νὰ παραμελήσωμεν τὸ μέσον

τοῦτο τῆς ἐρεύνης, μόνον καὶ μόνον διότι τοῦτο δὲν μᾶς φέρει ἀφ' ἑαυτοῦ εἰς τὴν ἐπιζητούμενην βαθεῖαν ἐπίγνωσιν. Παρ' ὅλην τὴν ἀτέλειαν ταύτην, οἱ ἀριθμοὶ εἶναι καὶ μένουν σοβαρὰ στοιχεῖα καὶ σκοποὶ τῆς ἡμετέρας ἐρεύνης.

Βεβαίως θὰ ἦτο ὑπερβολὴ νὰ σκεφθῶμεν ὅτι ἡ ἔρευνα τῶν ἀριθμῶν πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ τὸ μόνον καὶ ὁλόκληρον τὸ περιεχόμενον τῆς Δημοσιονομίας, ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἐκτεθεισάν ἔννοιαν.

Ἐὰν ἀναφέρωμεν ὀλίγα σημαίνοντα παραδείγματα: Ὑφίσταται μέγας ἀριθμὸς μονογραφῶν σχετικῶς πρὸς τὴν ἡγεμονικὴν ἐπιχορήγησιν εἰς τὰς διαφόρους χώρας. Ἄλλ' εἰς ταύτας εὐρίσκομεν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μόνον ἀπόψεις ἱστορικοῦ ἢ κρατικοῦ δικαίου, χωρὶς οὐδόλως νὰ περιλαμβάνηται ἐν αὐταῖς ἀκριβῆς καθορισμὸς, κατόπιν συστηματικῆς ἐρεύνης, ἢ ἡ ἐξέλιξις τῶν χρηματικῶν ποσῶν τῶν ἀποτελούντων τὰς ἐπιχορηγήσεις ταύτας. Ἐξ ἑτέρου, ἔχομεν ὁλόκληρον βιβλιογραφίαν ἀσχολουμένην μὲ τὰ ζητήματα τῶν κρατικῶν μεταλλείων εἰς τὰς διαφόρους χώρας. Ἄλλ' εἰς τὰ βιβλία ταῦτα δὲν εὐρίσκομεν εἰμὴ ἀναπτύξεις περὶ τοῦ μεταλλευτικοῦ δικαίου καὶ συζητήσεις περὶ τοῦ ἂν συμφέροι καλλίτερον ἢ κρατικὴ ἢ ἡ ἰδιωτικὴ ἰδιοκτησία τῶν μεταλλείων. Ὡσαύτως μᾶς δίδονται μερικοὶ ἀριθμοὶ περὶ τῶν ἐπισήμων ἀκαθάριστων ἐσόδων τῶν κρατικῶν μεταλλείων ἢ καὶ τῶν καθαρῶν ἐσόδων αὐτῶν, ἀριθμοὶ ὅμως λαμβανόμενοι ἐκ τῶν προϋπολογισμῶν, ἀνακριβεῖς καὶ ἄχρηστοι, ἀφοῦ δὲν ἐλήφθησαν μετ' ἔκπτωσιν ὅλων τῶν ἐξόδων καὶ εἶναι ὡς ἐκ τούτου ἀνώτεροι τῶν πραγματικῶν ἐσόδων. Ἐν τούτοις, εἶναι γνωστὸν ὅτι διὰ νὰ κρίνωμεν εἰς ἐκάστην ὠρισμένην περίπτωσιν ἂν συμφέροι ἢ διατήρησις τῆς κρατικῆς ἐκμεταλλεύσεως ἢ δέον νὰ προτιμηθῇ ἀντὶ ταύτης ἡ ἰδιωτικὴ, προϋπόθεσις εἶναι νὰ γνωσθῇ ποῖα εἶναι τὰ πραγματικὰ καθαρὰ ἔσοδα τοῦ κρατικοῦ μεταλλείου καὶ ποῖα ἡ ἀποδοτικότης αὐτοῦ.

Πρὸ πάσης συζητήσεως, πρέπει νὰ λυθοῦν τὰ ἐξῆς ζητήματα: Ποίαν μορφήν θὰ ἐλάμβανεν ὁ κρατικὸς προϋπολογισμὸς, ἂν αἱ κρατικαὶ αὐταὶ ἐπιχειρήσεις ἐπωλοῦντο καὶ ἔλειπον τὰ ἐξ αὐτῶν ἔσοδα. Ποία ἐξοικονόμησις ἐξόδων θὰ ἐπήρχετο εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν. Ποία αὔξεις ἐσόδων, ἰδίῃ φόρων, θὰ καθίστατο ἀπαραίτητος. Πρὸς λύσιν ὅμως αὐτῶν τῶν ἐρωτημάτων ἐλλείπουν—ἢ τοῦλάχιστον ἔλειπον μέχρις ἐσχάτων—ὅλα σχεδὸν τὰ σχετικὰ κριτήρια.

Αὐτὸ ποὺ παρατηρήσαμεν ἀνωτέρω διὰ τὰ κρατικὰ μεταλλ-

λειά συμβαίνει καὶ διὰ τὰ κτήματα, τὰ δάση, καὶ τὰς ἄλλας σπουδαίας κρατικὰς ἐπιχειρήσεις. Ἐκείνη καὶ διὰ τὴν ἀποδοτικότητα τῶν ταχυδρομικῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὰ διάφορα κράτη γνωρίζομεν ἀπιστεύτως ὀλίγα, δεδομένου ὅτι οἱ ἐπισήμως ὑπὸ τῶν ὑπηρεσιῶν δημοσιευόμενοι ἀριθμοὶ ἀπέχουν κατὰ κανόνα πολὺ τῆς πραγματικότητος. Ὁχι διότι αἱ ὑπηρεσίαι θὰ εἶχον συμφέρον νὰ συγκαλύψουν τὴν ἀλήθειαν (πρᾶγμα ποὺ καὶ αὐτὸ δὲν ἀποκλείεται ἐντελῶς), ἀλλὰ διότι αἱ μέθοδοι ὑπολογισμοῦ, αἱ ἐν χρήσει παρὰ ταῖς ὑπηρεσίαις εἶναι πρωτόγονοι καὶ ἐν πολλοῖς ἀφελεῖς, μὴ δυνάμενοι νὰ ἀντιστῶσιν εἰς τὴν παραμικρὰν δημοσιονομικὴν βάσανον. Εἶναι πλέον ἐξηκριβωμένον ὅτι δὲν δύναται τις νὰ ἀρυσθῇ τὰ πραγματικὰ καθαρὰ ἔσοδα τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων ἐκ τῶν κρατικῶν ἀπολογισμῶν.

Τὰ αἷτια τῆς διαπιστώσεως ταύτης εἶναι διάφορα: ἄφ' ἑνὸς δὲν τηροῦν ὅλαι αἱ κρατικαὶ ἐπιχειρήσεις μίαν τελείαν ἐμπορικὴν λογιστικὴν. Περαιτέρω, δὲν ἀναφέρεται εἰς τὰς πλείστας τῶν περιπτώσεων, ἰδιαιτέρως εἰς τὰ ἀγροκτήματα, τὰ δάση, καὶ τὰ μεταλλεῖα, τὸ ἀρχικὸν κεφάλαιον. Τοῦτο συμβαίνει ἰδίᾳ ἐκεῖ ὅπου αἱ κτήσεις καὶ ἐπιχειρήσεις αὗται ἔχουν περιέλθει εἰς τὸ κράτος ἀπὸ παλαιότητος ἐποχῆς ἢ ὅπου τὸ κράτος κατεσκεύασε σιδηροδρόμους ἀπὸ περισσεύματα φόρων καὶ δὲν ἐσημειώθη οὐδὲν ποσὸν ὡς κεφάλαιον. Πλὴν δὲ τούτου, αἱ κρατικαὶ ἐπιχειρήσεις ἀπολαμβάνουν εἰς πλείστας χώρας εὐρυτάτων φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν. Οὕτω ἐ. π. ἡ ταχυδρομικὴ ὑπηρεσία ἐν Γερμανίᾳ εἶναι ἀπηλλαγμένη παντὸς ἀμέσου φόρου καὶ ἀσκεῖ εἰς τοὺς σιδηροδρόμους διὰ τὴν μεταφορὰν τῶν δεμάτων ὠρισμένα προνόμια. Τοιαῦτα προνόμια δὲν ὑπάρχουν ἐν Ἀγγλίᾳ, μὲ τὸ ἐκεῖ ἐπικρατοῦν σύστημα τῶν ἰδιωτικῶν σιδηροδρομικῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς τρόπον ὥστε νὰ μὴ εἶναι δυνατόν νὰ γίνωσιν εὐκόλως συγκρίσεις περὶ τῆς ἀποδόσεως τῶν ταχυδρομικῶν ὑπηρεσιῶν δύο διαφόρων χωρῶν. Οἱ μισθοὶ καὶ αἱ συντάξεις τῶν ὑπαλλήλων εἶναι συχνὰ κατανεμημέναι εἰς καταστάσεις διαφορωτάτων ὑπηρεσιῶν, εἰς τρόπον ὥστε νὰ καθίσταται σχεδὸν ἀδύνατον ἐνίοτε νὰ περιλάβωμεν τὸ σύνολον τῶν ἐκπεστέων ἐξόδων. Τέλος δὲ τὸ ὄριον μεταξύ τακτικῶν καὶ ἐκτάκτων ἐξόδων δὲν εἶναι παγίως καθωρισμένον.

Βεβαίως, τὸ πρόβλημα τῶν κρατικῶν ἐπιχειρήσεων δὲν περιμένει νὰ λυθῇ γενικῶς ἐκ τῆς διαπιστώσεως τῶν καθαρῶν ἐσόδων καὶ τῆς ἀποδοτικότητος ἢ μὴ τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτῶν. Πλὴν τῆς οἰκονομικῆς ἀπόψεως, ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι, ἐξωοικονομικοί,

ἀποφασιστικοὶ παράγοντες, ὅπως λόγοι ἐθνικοί, ὑγιεινῆς, στρατηγικοί, συγκοινωνιακοὶ καὶ ἄλλοι.

Καὶ ἤδη, ἀφῆνων τὸ ζήτημα τῆς σημασίας τῶν ἀριθμῶν, τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο εἰσέτι δυνατόν νὰ συνεχισθῇ εἰς τὸ πλαίσιον τῆς εἰδικῆς φορολογίας, εἰσέρχομαι εἰς τὸ δεύτερον τῶν κυρίων σημείων τῆς παρούσης, εἰς τὸ ἀφορῶν τὴν «αὐτόνομον Δημοσιονομίαν».

Ἐπάρχει ἄρα γε μία αὐτόνομος δημοσιονομία, μία ἐπιστήμη ἥτις, χωρὶς νὰ ἀποβλέπῃ εἰς μαθηματικὴν, λογικὴν ἢ φυσικὴν ἀκρίβειαν, νὰ βοηθῇ εἰς τὴν ἐξεύρεσιν αὐτοτελῶν, εἰδικῶς δημοσιονομικῶν πορισμάτων; Περαιτέρω δέ, μία ἰδανικὴ δημοσιονομικὴ πολιτικὴ ἢ ὁποία νὰ προσδίδῃ εἰς τὴν ἀνθρωπίνην δρᾶσιν, σχετικῶς μὲ τὰ δημόσια ἔσοδα καὶ ἔξοδα, ὠρισμένους τύπους καὶ κανόνας, ἐξαγομένους ἐκ μιᾶς ἰδιαίτερας δημοσιονομικῆς λογικῆς καὶ δυναμένους, κατ' ἀρχὴν, νὰ ἔχωσιν ἐφαρμογὴν, ἀνεξαρτήτως ἄλλων μὴ δημοσιονομικῶν ἐλατηρίων, ὡς εἶναι τὰ πολιτικὰ καὶ λοιπὰ ἐλατήρια;¹ Ἐχῶ τὴν γνώμην ὅτι εἰς τὸ ἀνωτέρω ἐρώτημα δύναται καὶ πρέπει νὰ δοθῇ καταφατικὴ ἀπάντησις, ἔστω καὶ μὲ περιορισμούς τινας.

Εἰς τὴν ἐπίγνωσιν ταύτην τῆς ἀνάγκης τῆς ὑπάρξεως μιᾶς αὐτοτελοῦς Δημοσιονομίας καὶ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς δὲν κατέληξα ἐπιπολαίως, οὔτε ἐκ λόγων σκοπιμότητος, ἢ τῆς διαρκοῦς ἐξονυχίσεως ἀφηρημένων προβλημάτων, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐκ τῆς πολυετοῦς μου ἀπασχολήσεως μὲ συγκεκριμένα προβλήματα τῆς Δημοσιονομίας καὶ ἰδίως μὲ τὰ πρωταρχικὰ ζητήματα τοῦ προϋπολογισμοῦ καὶ τῆς καλύψεως τῶν δημοσίων ἐσόδων. Ταῦτοχρόνως ἀνταπεκρίνετο βεβαίως ἡ ἐπίγνωσις αὕτη πρὸς τὴν ἀνωτέρω διαγραφεῖσαν προσπάθειαν τῆς ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ ἀπλοποιήσεως τῶν βασικῶν ἐννοιῶν καὶ τῶν βασικῶν προβλημάτων τῆς ἐπιστήμης, μὲ τὴν τάσιν ἀποκαθάρσεως τοῦ κλάδου ἀπὸ κάθε τι τὸ συμπτωματικόν, τὸ πάρεργον, καὶ τὸ ἀπλῶς διακοσμητικόν. Διὰ τοῦ τρόπου τούτου θὰ ἠδυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς τὸν πυρῆνα ποῦ ἀποτελεῖ τὸ ἀκραιφνῶς δημοσιονομικόν, τὸ ἀκραιφνῶς

---

1. Ἡ ὡς ἄνω διατύπωσις διαφέρει κατὰ τι τῆς πρὸ 11 ἐτῶν τὸ πρῶτον δημοσιευθείσης (Probleme der Finanzwissenschaft. 1924, προλόγου σελ. VII—VIII). Μετέβαλον μερικὰς φράσεις αἵτινες ἠδύναντο νὰ ἐπιφέρουν ἀντιρρήσεις καὶ παρερμηνείας, ἰδιαίτερος δὲ ἔλαβον ὑπ' ὄψιν καρποφόρον κριτικὴν ἀσκηθεῖσαν ἐπὶ τοῦ τυπικοῦ μέρους τῆς διδασκαλίας μου, τοῦ ἀφορῶντος τὴν ἔξαρσιν τῆς διακρίσεως μεταξὺ θεωρίας καὶ ἐφαρμογῆς.

ἐπιστημονικὸν μέρος. Καὶ τοῦτο διότι, ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην ἑνὸς παλαιοῦ ἐπιφανοῦς γερμανοῦ δημοσιολόγου, τοῦ Schaeffle, κατέληξα εἰς τὸ πόρισμα τοῦτο ἐν τῇ θεωρίᾳ τῆς καλύψεως τῶν ἐσόδων. Ὁ Schaeffle φρονεῖ² ὅτι δὲν ὑπάρχει «αὐτόνομος Δημοσιονομία καὶ Πολιτικὴ Οἰκονομία, ἥτις, διὰ θεωρητικῆς ἀπομονώσεως τῶν ἀλληλοεπιδρῶντων οἰκονομικῶν καὶ μὴ οἰκονομικῶν παραγόντων, νὰ δύναται νὰ μᾶς παράσχη τὴν λύσιν εἴτε ἀπὸ δημοσιονομικῆς εἴτε καὶ γενικῶς ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως». Ἀντιθέτως πρὸς τὴν γνώμην ταύτην, φρονῶ ὅτι μία τοιαύτη ἀπομονωτικὴ μέθοδος πρέπει ἐξάπαντως νὰ ἐφαρμοσθῇ, ἂν θέλη τις νὰ προχωρήσῃ πράγματι ἐπιστημονικῶς, μάλιστα δὲ φρονῶ ὅτι μόνον ἡ τοιαύτη ἔρευνα ἀποτελεῖ ἐπιστημονικὴν μέθοδον.

Ἐπιθυμῶ νὰ ἐπεξηγήσω τὴν ἀρχὴν τῆς αὐτονόμου δημοσιονομίας καὶ τῆς δημοσιονομικῆς πολιτικῆς ἐπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου παραδείγματος, τὸ ὁποῖον καὶ προηγουμένως μετεχειρίσθην καὶ τὸ ὁποῖον θεωρῶ ὡς τὸ μᾶλλον ἐποπτικόν.

Ἐν ἐκ τῶν κυριωτέρων θεμάτων τῆς δημοσίας Οἰκονομίας, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἀποτελέσῃ τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον ἐρεύνης μιᾶς σκοπίμου Δημοσιονομίας, ἢ τουλάχιστον μιᾶς ἐπὶ ἐπιστημονικῶν βάσεων ἐρειδομένης δημοσιονομικῆς πολιτικῆς, εἶναι τὸ θέμα τῆς καλύψεως τῶν ἐξόδων: Μὲ ποῖα μέσα δηλονότι δεόν νὰ γίνηται ἡ κάλυψις τῶν τακτικῶν ἐξόδων καὶ μὲ ποῖα ἡ τῶν ἐκτάκτων ἐξόδων; Ἐκ μιᾶς τοιαύτης ἐρεύνης ἐξάγεται ὅτι ὑπάρχουν πάρα πολλάι κατηγορίαι ἐκτάκτων ἐξόδων, ἐκάστη τῶν ὁποίων πρέπει κατὰ διάφορον τρόπον νὰ ἐξετασθῇ. Δύναμαι νὰ διεκδικήσω ὑπὲρ ἐμοῦ ὅτι, ἀντιθέτως πρὸς τὰς γνώμας τῆς πλειονότητος τῶν νεωτέρων δημοσιολόγων, ἐγὼ διείδον καὶ ἐτόνισα τὴν βασικὴν σημασίαν τοῦ προβλήματος τούτου, τοῦ τῆς καλύψεως τῶν ἐξόδων, ἂν μὴ καὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ, πάντως ὁμως ἐν τῇ ἐφηρμοσμένῃ πολιτικῇ.

Μεταξὺ πάλιν τῶν προβλημάτων τῆς καλύψεως, τὸ γεννήσαν τὰς πλείστας ἀμφισβητήσεις εἶναι τὸ ἐξῆς: Ἐξοδα προοριζόμενα νὰ καλύψουν ἀνάγκας κοινῆς ὠφελείας καὶ ἀναγνωριζόμενα ὡς ἀπαραίτητα, τὰ ὁποῖα ὁμως δὲν πρόκειται νὰ ἀποφέρουν κανὲν ἔσοδον, καμμίαν «ράνταν», κατὰ πόσον πρέπει ἐπὶ τῇ βάσει ὑγιοῦς καὶ πεφωτισμένης δημοσιονομικῆς πολιτικῆς, τὰ ἐξοδα ταῦτα νὰ καλύπτονται ἀπὸ ἐκτάκτους πόρους (Δάνεια); Πρέπει νὰ

---

1. Zur Theorie der Deckung des Staatsbedarfs-Zeitschrift F. D. Ges. Staatswiss. 1883, S 634 FF.

γίνεται αὐτό, θεωρητικῶς ἐξεταζόμενον, ἢ δὲν πρέπει νὰ γίνεται ;

Ἐν τῇ πραγματικότητι, εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ περισσότεραι δαπάναι τῶν δημοσίων ὀργανισμῶν δὲν εἶναι ἀποδοτικαὶ καὶ δὲν δύνανται, ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν, νὰ εἶναι τοιαῦτοι. Αἱ σπουδαιότεραι περιπτώσεις «μὴ ἀποδοτικῶν» ἐξόδων εἶναι τὰ ἔξοδα διοικήσεως καὶ τὰ ἔξοδα ἐξοπλισμῶν καὶ πολέμων.

Τὰ ἔξοδα ταῦτα ἐν τῇ πραγματικότητι, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς πλέον ἀνεπτυγμένας οἰκονομικῶς καὶ ἐκπολιτιστικῶς χώρας, καλύπτονται διὰ συνάψεως δανείων εἰς στιγμὰς κρισίμους. Τὸ πρόβλημα ὅθεν τίθεται ὡς ἐξῆς : Ἐπρεπε καὶ πρέπει νὰ συμβαίῃ τοῦτο, ἐξεταζόμενον ἀπὸ ἀνωτέρας ἀπόψεως θεωρίας καλύψεως ;

Ἐν τοῖς καθέκαστα δύναται τις νὰ διατυπώσῃ τὸ ἐρώτημα ὡς ἐξῆς : Ποία ὑπῆρξεν εἰς τοὺς νεωτέρους χρόνους, φέρ' εἰπεῖν κατὰ τὸν παγκόσμιον πόλεμον, ἡ ὀρθότερα καὶ καλλιτέρα κάλυψις τῶν πολεμικῶν ἐξόδων εἰς τὰ εὐρωπαϊκὰ κράτη ; Σκοπὸς τῆς Δημοσιονομικῆς πολιτικῆς εἰς τοιαύτας περιπτώσεις εἶναι, φυσικά, ἢ τοιαύτη διαμόρφωσις τῶν οἰκονομικῶν, ὥστε αἱ διὰ τὸν πόλεμον προοριζόμεναι δαπάναι νὰ ἐξασφαλισθῶσιν ἀνέτως, ἐκ παραλλήλου ὅμως νὰ ἀπαιτηθοῦν ἀπὸ τε τὸ κράτος ὡς σύνολον, ὡς καὶ ἀπὸ τὰ ἄτομα ὅσον τὸ δυνατόν ὀλιγώτεροι θυσίαι. Ἡ ἰδανικὴ λύσις τοῦ ζητήματος θὰ ἦτο ἡ ἐξῆς : Ἡ κάλυψις πρέπει νὰ γίνεται διὰ τακτικῶν ἐσόδων, εἰ δυνατόν, καὶ κατὰ πρῶτον λόγον δι' αὐξήσεως τῶν ὑφισταμένων φόρων, μέθοδος μὴ ἐφαρμοσθεῖσα πλήρως εἰς οὐδὲν κράτος, ἰδίᾳ ἐν Ἀγγλίᾳ καὶ ταῖς Ἡν. Πολιτείαις, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον δι' ἐπιβολῆς νέων ἀποδοτικῶν φορολογιῶν, π. χ. τοῦ φόρου ἐκτάκτων κερδῶν—πάντως δι' ἐξαντλητικῆς χρησιμοποίησεως κανονικῶν ἐσόδων, ποτὲ δὲ διὰ συνάψεως δανείων, ἐφ' ὅσον εἶναι τοῦτο δυνατόν.

Ἡ ἀπόδειξις τῶν ἀνωτέρω δὲν εἶναι δύσκολος : Αἱ πολεμικαὶ δαπάναι, ὅσονδῆποτε **ἀπαραίτητοι** καὶ ἂν εἶναι εἰς ὠρισμένας περιστάσεις, ἰδίᾳ δὲ ὅταν πρόκειται νὰ προστατευθῶσι τὰ ἔθνικὰ σύνορα ἢ ὁ ἔθνικὸς χαρακτήρ, ἢ γλῶσσα καὶ ὁ πολιτισμὸς, παραμένουν πάντοτε μὴ παραγωγικαὶ, **καταναλωτικαὶ** δαπάναι ἀπὸ οἰκονομικῆς πάντως ἀπόψεως. Καταναλίσκονται διὰ νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰ ἔξοδα τῶν στρατιωτῶν, τὴν προμήθειαν τῶν πυρομαχικῶν, ἄλλου ὑλικοῦ, ὀπλων κλπ. Αἱ δαπάναι αὗται, ὡς γνωστὸν, δὲν ἀποφέρουν ἀπόδοσιν οὔτε δὲ καὶ περιμένει κανεὶς ἀπὸ αὐτὰς ἀπόδοσιν. Θὰ ἦτο μάλιστα, ἀντιθέτως, ἀνόητον ἂν ὑπέθετέ τις ὅτι, κατὰ κανόνα, τὰ ἔθνη μάχονται χάριν ἀμέσων οἰκονομικῶν ὠφελημάτων, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ὁ ἀγὼν διεξάγεται χάριν ἰδεωδῶν

καὶ χάριν τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας. Δὲν εἶναι ἐν τούτοις δυνατὸν νὰ πληρωθῶσιν οἱ τόκοι ἢ τὰ χρεωλύσια ἐκ προσόδου τινὸς προερχομένης ἐκ τῆς πηγῆς δι' ἣν ἐγένοντο αἱ δαπάναι. Ὅσον δὲ μεγαλείτεροι εἶναι αἱ δαπάναι αὗται, τόσον μεγαλείτερον καθίσταται τὸ δανειακὸν βάρος, χωρὶς νὰ ὑπάρχωσι πόροι διὰ τὴν μετέπειτα ὑπηρεσίαν τῶν τόκων καὶ τῶν χρεωλυσιῶν τῶν δανείων τούτων. Καθίσταται ὅθεν ἐπιτακτικὸς δημοσιονομικὸς κανὼν μιᾶς ὑγιοῦς πολιτικῆς, ὁ ἐπιβάλλων τὸν πορισμὸν τῶν τοιούτων δαπανῶν οὐχὶ διὰ τῆς συνάψεως δανείων, ἀλλὰ διὰ πόρων προερχομένων ἐκ περιοδικῶν ἐτησίων ἐσόδων, ὡς εἶναι οἱ φόροι, διότι οὕτως ἀποφεύγεται ὁ ὑπερδανεισμὸς καὶ ἡ χειροτέρευσις τῆς δημοσιονομικῆς καταστάσεως.

Ὁλόκληρος ἡ ἀνωτέρω συζήτησις εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς λεγομένης αὐτονόμου Δημοσιονομίας ἢ τῆς δημοσιονομικῆς, πολιτικῆς. Κατὰ ταύτην, ἐσκεμμένως παρεβλέψαμεν κάθε ἄλλον μὴ δημοσιονομικὸν παράγοντα ἐξ ἐκείνων οἵτινες βεβαίως παίζουσι εἰς τὴν πρᾶξιν σπουδαῖον, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀποφασιστικὸν ρόλον. Ἄν ἡ δημοσιονομικὴ ἄποψις συγκρουσθῇ πρὸς τὴν ἄποψιν τῆς ἀμύνης τῆς Χώρας, εἶναι φανερόν ὅτι θὰ ὑπερνικήσῃ ἡ δευτέρα ἄποψις. Κανεὶς βεβαίως δὲν θὰ διακόψῃ ἓνα πόλεμον μόνον καὶ μόνον διότι φαίνεται νὰ ἐλλείπουν τὰ πρὸς τοῦτο ἀναγκαῖα χρήματα, ἀλλὰ θὰ ἐντείνῃ μέχρις ἀκροτάτου ὀρίου τὰς δυνάμεις του καὶ θὰ συνεχίσῃ τὸν πόλεμον, ἂν τοῦτο κριθῇ ἀπαραίτητον. Ταυτοχρόνως ὅμως εἶναι ἔργον συνέσεως, πρακτικότητος καὶ δημοσίου συμφέροντος ὥστε πρὶν ἢ ἐπέλθῃ ἡ ἀποφασιστικὴ στιγμή διὰ τὴν συνέχισιν ἐνὸς πολέμου ἢ διὰ τὸν τρόπον τῆς ἐξακολουθήσεως αὐτοῦ, οἱ ἀρχηγοὶ τοῦ κράτους νὰ γνωρίζουν καθαρὰ πῶς θὰ ἐξελιχθῇ ἡ χρηματικὴ κατάστασις. Εἰδικώτερον δὲ εἶναι ἔργον τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν νὰ ἐκπροσωπήσῃ μετ' ἀποκλειστικότητος τὴν τοιαύτην οἰκονομικὴν ἄποψιν. Ὅπως καλλίτερος στρατηγὸς εἶναι ὁ ἐκπροσωπῶν τὴν στρατιωτικὴν ἄποψιν καὶ ὑπὸ ταύτης μόνον ἀπορροφᾶται, χωρὶς νὰ φροντίζῃ δι' οἰκονομικὰ ζητήματα ἢ ζητήματα πολιτικῆς, ἀπαραλλάκτα εἶναι ἔργον τοῦ καλοῦ δημοσιονόμου καὶ τοῦ καλοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν νὰ διαπιστώσῃ πῶς ἐμφανίζεται ἡ οἰκονομικὴ κατάστασις. Ποῖα συμπεράσματα θὰ ἀποκομίσουν ἐντεῦθεν οἱ πολιτικοὶ ἄνδρες καὶ ποῖαι τροποποιήσεις θὰ ἐπέλθουν ἐκ τούτων εἰς τὰ οἰκονομικὰ πράγματα, αὐτὸ εἶναι ἄλλο ζήτημα.

Ὁ δημοσιονομικὸς ἐμπειρογνώμων δὲν δικαιούται νὰ ἐξαρτᾷ τὴν κρίσιν του ἐκ τῆς ὑποδοχῆς ἣν ἡ γνώμη αὕτη θὰ συναντήσῃ

εἰς τοὺς πολιτικούς. Εἰς τὰ κοινοβουλευτικὰ κράτη π. χ. δὲν ἐπιτρέπεται εἰς ἓνα καλὸν ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομιτῶν νὰ ἀφήσῃ ἔκθετον τὴν κατ' αὐτὸν καλλιτέραν μέθοδον καλύψεως τῶν δαπανῶν ἐκ τοῦ λόγου ὅτι αὕτη δὲν προβλέπεται ὅτι θὰ τύχῃ τῆς ἐπιδοκίμασίας τοῦ Βουλευτηρίου

Διὰ νὰ εἶμαι δὲ ἐντελῶς σαφῆς, προσθέτω : δὲν ὑπεστήριξα ποτὲ ὅτι εἰς περιπτώσεις κρισίμους δὲν καθίσταται ἐπιτακτικὴ ἢ σύναψις μεγάλων δανείων, ἢ ἀκόμη ἢ σύναψις ἀναγκαστικῶν δανείων, ἢ ἡ ἔκδοσις χαρτονομίσματος. Τοιαῦται περιπτώσεις, ὡς εἶναι ὁ πόλεμος, ἢ παροχὴ ἐργασίας εἰς ἑκατομμύρια ἀνέργων, ἐμφανίζονται εἰς τὰ κράτη ὡς πολιτικαὶ ἀνάγκαι ἀναπόδραστοι καὶ ὡς τοιαῦται εὐρίσκονται ἐκτὸς πάσης συζητήσεως, ὅταν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ χρηματοδοτηθῶσιν ἐκ τοῦ τακτικοῦ προϋπολογισμοῦ. Εἶναι ὅμως πολιτικαὶ ἐπικαιρότητες καὶ ἐξαιρετικοῦ καὶ μεταβατικοῦ χαρακτήρος φαινόμενα. Ὅχι μόνιμοι καταστάσεις, δυνάμεναι ἀπὸ ἰδανικῆς δημοσιονομικῆς ἀπόψεως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς τακτικὰ φαινόμενα.

Ἄν λοιπὸν ποτε εἰς νεώτερος δημόσιος Ὄργανισμὸς μέγα μέρος τῶν δαπανῶν τοῦ διὰ σκοποὺς κοινωνικῆς προνοίας, ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐννοίᾳ (ἀνεργία, περίθαλψις πτωχῶν), δὲν ἠδύνατο νὰ καλύψῃ διὰ τακτικῶν πόρων, ἀλλὰ ἐπορίζετο τὰ ἀναγκαῖα ποσὰ εἴτε διὰ δανείων εἴτε καὶ διὰ βραχυπροθέσμων πιστώσεων, τοῦτο θὰ ἦτο, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, μία πολιτικὴ ἀνάγκη καὶ δὲν θὰ ἦτο ἴσως δυνατὸν νὰ ἀποφευχθῇ τὸ μέτρον τοῦτο, χωρὶς νὰ ἐπέλθουν χειρότερα κακά, ἴσως πολιτικὸν χάος. Ἐν τούτοις, δὲν πρέπει ὁ δημοσιονόμος ἢ ὁ ἐκπρόσωπος τῆς δημοσιονομικῆς πολιτικῆς νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ πρᾶγμα ὡς κανόνα, ὅτι πρέπει δηλονότι γενικῶς τὴν κάλυψιν τοιούτων δαπανῶν δι' ἐκτάκτων ἐσόδων νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς ἐπικίνδυνον καὶ ἀντικανονικὴν, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ ὅτι ἡ ἐπιτακτικὴ ἀνάγκη, ἢ ἔκτακτος περιστάσις, ἢ κρίσις εἶναι οἱ λόγοι οἱ ὑπαγορευόντες τὴν λήψιν τοιούτων ἐκτάκτων καὶ προσωρινῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα, ἂν ἐπαναληφθοῦν συνεχῶς, θὰ ἐπιφέρουν ἐξάντλησιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ δημοσίου ὀργανισμοῦ, ἂν μὴ καὶ τὴν ἐντελῆ αὐτῶν ἐκμηδένισιν. Δὲν θέλω νὰ παρερμηνευθῶ, ὡς δῆθεν φρονῶν ὅτι ὀλόκληρος ἡ Δημοσιονομία συνίσταται τὸ μὲν ἐξ ἀριθμῶν, τὸ δὲ ἐπὶ πορισμάτων ἐξαγομένων ἐκ τῆς αὐτονόμου Δημοσιονομίας, θεωρητικῆς καὶ ἐμνημοσμένης. Μόνον μὲ αὐτὰ τὰ δύο συστατικὰ δὲν δύναται ἡ ἐπιστήμη ἡμῶν νὰ περιλάβῃ τὸν κύκλον τῆς ἀποστολῆς τῆς. Φρονῶ ὅμως βεβαίως ὅτι ἔρευναι γινόμεναι πρὸς ἀμφοτέρας τὰς πλευρὰς ταύτας πρέ-

πει νὰ ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα τῆς ἐπιστήμης καὶ ὅτι πρέπει τις νὰ καταβάλλῃ διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν τοιούτων ζητημάτων πολὺ περισσότερον χρόνον καὶ προσπάθειαν παρὰ διὰ τὴν σύναξιν πολλοῦ ὕλικου, τὸ ὁποῖον τελικῶς μόνον πρὸς διακόσμησιν χρησιμεύει. Πρέπει νὰ συγκεντρῶνῃμεν διαρκῶς περισσότεραν παροχὴν εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ ζητήματος καὶ νὰ ἀφήνωμεν τὴν διακόσμησιν εἰς τοὺς ἐκπροσώπους ἄλλων κλάδων.

Ἡ ἰδέα τῆς αὐτονόμου Δημοσιονομίας ἀριθμεῖ πολυπληθῆ βιβλιογραφίαν¹, συνήντησε δὲ καὶ πολλὰς ἐπιθέσεις, αἵτινες κατὰ μέγα μέρος ὀφείλονται εἰς παρεξήγησιν τῆς διδασκαλίας. Μερικοὶ συγγραφεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ ἀποθανὼν καὶ ὑπ' ἐμοῦ τιμώμενος G. von Schanz², δράττονται λεπτομερειῶν τινῶν τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ἀναφερομένου πρώτου παραδείγματος καὶ τονίζουσι ὅτι ἡ ἰδική μου γνώμη, καθ' ἣν ἐ. π. αἱ πολεμικαὶ δαπάναι πρέπει κυρίως νὰ καλύπτονται διὰ φόρων, οὐδέποτε ἤθελεν εὔρει ἐφαρμογὴν ἐν τῇ πράξει. Ἐν τῇ πραγματικότητι βεβαίως ἡ ὑπ' ἐμοῦ ὑποστηριζομένη γνώμη, σχετικῶς πρὸς τὴν αὐτόνομον Δημοσιονομίαν καὶ ἰδιαίτερος τὴν θεωρίαν τῆς καλύψεως τῶν δαπανῶν, παραμένει ὄντως μία ἰδανικὴ κατευθυντήριος γραμμὴ, ἣτις, ὅπως καὶ κάθε ἰδανικόν, δὲν δύναται συνήθως ἐν τῇ ζωῇ νὰ πραγματοποιηθῆ. Τοῦτο ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι ἡ γνώμη μου δέον νὰ θεωρηθῆ ὡς ἐντελῶς

---

1. Συμφωνοῦν κυρίως: Boesler, Felix, Vorwort zu *Kanndler*, Der deutsche Heeresetat vor und nach dem Kriege, Beiträge zur Finanzkunde, Leipzig, Akad. Verlagsgesellschaft, 1930, S. XIV.—Duffet, Herbert, Die Stellung der deutschen Finanzwissenschaft zu den grundsätzlichen Problemen der Heeresausgaben, Beiträge zur Finanzkunde, Akademische Verlagsgesellschaft, 1931, bes. S. 180 - 183.—E. H. Vogel, Neue Wege der Lehre und Forschung in der Finanzwissenschaft, Zu Bruno Molls Lehrbuch der Finanzwissenschaft Zeitschrift f. d. ges. Staatswiss. 1931, S. 107 ff. Συμφωνοῦντες ἐν μέρει, δηλαδὴ μὲ πολλοὺς περιορισμοὺς ὡς πρὸς τὴν ἔκτασιν, οἱ Jecht, Horst, Die Entwicklung der Problemstellung in der neueren deutschen Finanztheorie, Finanzarchiv, 1933, S. 237 ff.—Th. v. Pistorius, Besprechung meines «Lehrbuches der Finanzwissenschaft» im Finanzarchiv 1931, S. 421 ff.

Διαφωνοῦν: Jecht, Horst, Ein System der autonomen Finanzwissenschaft. Bemerkungen zu Bruno Molls Lehrbuch der Finanzwissenschaft im Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1933, S. 230 ff.—Ad. Lampe Artikel Finanzwissenschaft im Wörterbuch der Volkswirtschaft, S. Fischer, Jena, 4. Aufl. I, 1931, S. 842.—Klaus Wilhelm Rath, «Autonome Finanzwissenschaft als Finanzkunde», Finanzarchiv 1934, S. ff.

2. Finanzarchiv 1925, I. S. 300 ff. Κριτικὴ τοῦ ἔργου μου «Probleme der Finanzwissenschaft».

ἀπραγματοποίητος ἢ καὶ ἐσφαλμένη. Ἀντιθέτως μάλιστα ἡ διάστασις μεταξὺ τῆς πραγματικῆς οἰκονομικῆς καταστάσεως καὶ τῶν ἰδανικῶν κανόνων καλύψεως τῶν ἐξόδων δὲν ἐκφράζει ἄλλο τι εἰμὴ τὴν δυσμενῆ κατάστασιν τῆς οἰκονομικῆς θέσεως ἢ τὴν οἰκονομικὴν καὶ δημοσιονομικὴν ἐξασθένησιν τοῦ περι οὗ πρόκειται ὄργανισμοῦ.

Ἄλλη ἀντίρρησις κατὰ τῆς αὐτονόμου Δημοσιονομίας εἶναι ὅτι αὕτη ἀποτελεῖ ὀπισθοδρόμησιν πρὸς τὸν ἀτομισμὸν καὶ τὸν φιλελευθερισμὸν τῶν κλασικῶν, ἐφ' ὅσον διασπᾷ τὸν σύνδεσμον μεταξὺ δημοσίας καὶ ἐθνικῆς Οἰκονομίας καὶ κράτους καὶ ἐρευνᾷ τὴν δημοσίαν Οἰκονομίαν κεχωρισμένως καὶ οὐχὶ ἐν συνδυασμῶ πρὸς τὴν κοινωνιολογίαν, ὡς ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ ἰδιωτικῆς Οἰκονομίας. Ἐν τούτοις καὶ οἱ κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἐπιχειρηματολογοῦντες δὲν κατενόησαν τὴν βασικὴν ἀρχὴν τῆς αὐτονόμου Δημοσιονομίας.

Ἐγὼ ὑποστηρίζω μόνον ὅτι πρέπει κατ' ἀρχὴν, δηλαδὴ ἄπαξ ἢ καὶ περιοδικῶς, νὰ ἀπομακρύνωμεν ὅλους τοὺς μὴ δημοσιονομικοὺς παράγοντας, ἵνα ἀποκτήσωμεν νοητῶς τὴν καθαρῶς δημοσιονομικὴν ἄποψιν καὶ ταύτην νὰ ἐπεξεργασθῶμεν μεθοδικῶς. Ὅτι ὅμως κατόπιν τὰ πορίσματα τῆς ζωῆς καὶ τῆς πράξεως, οἱ παράγοντες κράτους καὶ Οἰκονομίας, Πολιτικῆς καὶ Στρατηγικῆς, Ἠθικῆς καὶ Ὑγιεινῆς ἐπιβάλλονται καὶ πρέπει νὰ ἀσκήσουν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν, αὐτὸ τὸ ἐτόνισα ρητῶς πάντοτε καὶ ἐπαναλαμβάνω νὰ τὸ τονίζω, μολονότι εἶναι αὐτονόητον.

Οὕτω πως, δὲν ἔχω ἀντίρρησιν νὰ παραδεχθῶμεν, ἀπὸ συμφῶνυ μὲ ἓνα τῶν κυριωτέρων ἐπικριτῶν μου, τὸν Th. V. Pistorius (Finanzarchiv 1931, S. 424) ὅτι ἡ αὐτόνομος Δημοσιονομία ἀποτελεῖ μόνον μίαν μέθοδον. Ὁ Pistorius φρονεῖ ὅτι «ἡ ἔννοια τῆς αὐτονόμου Δημοσιονομίας εἶναι χρήσιμος διὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ὀρίων εἰς τὴν θεωρίαν τῶν δημοσίων δαπανῶν». Ἡ ἀπομονοῦσα μέθοδος, ὡς τὴν ἀντιλαμβάνονται ὁ Ricardo καὶ ὁ Thuenen καὶ ὅλοι οἱ ἀκραιφνεῖς θεωρητικοί, δὲν ἀποτελεῖ βεβαίως τὸ α καὶ τὸ ω, τὴν μορφήν καὶ τὸ περιεχόμενον τῆς πολιτικῆς Οἰκονομίας, παρέχει ὅμως ἐπὶ παντός πεδίου τὰς οὐσιωδεστέρας, τὰς μόνας ἐπιστημονικὰς βάσεις, ἀφήνει δὲ ὑπὸ συζήτησιν τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῶν πλέον ἐν τῇ πρακτικῇ ζωῇ. Ὑπὸ τὴν τοιαύτην ἔννοιαν παραμένει καὶ ἡ ὑπαρξίς τῆς αὐτονόμου Δημοσιονομίας, ὡς εἶδος πυρῆνος ἐκ τῆς διδασκαλίας τῶν κλασικῶν καὶ θὰ παραμείνη ἀκόμη ὡς ἀναφαίρετον κτῆμα τῆς Ἐπιστήμης, ἢ δὲ περαιτέρω ἀνάπτυξις καὶ θεραπεία αὐτῆς καθίσταται ἀπαραίτητος. Ἡ μέθοδος

τῆς δι' ἀπομονώσεως κατανοήσεως τῶν οἰκονομικῶν ἀλληλεπιδράσεων εἶναι τὸ σπουδαιότερον μέσον καὶ ἡ ἀφετηρία πρὸς ἔρευναν, ἀνεξαρτήτως καὶ ἀδιαφόρως τῆς ὀνομασίας τὴν ὁποίαν θὰ χρησιμοποιήσῃ τις εἴτε διὰ νὰ τὴν δικαιολογήσῃ εἴτε διὰ νὰ τὴν ἐπικρίνῃ.

Ἐν τέλει ἐπεκρίθη διότι τὸ παράδειγμα τὸ ὁποῖον μετεχειρίσθη εἰς τὴν διδασκαλίαν μου περὶ καλύψεως τῶν δημοσίων ἐξόδων ἀποδεικνύει ὅτι δὲν πρόκειται περὶ θεωρητικῆς, ἀλλὰ περὶ ἐφηρμοσμένης δημοσιονομίας, περὶ δημοσιονομικῆς πολιτικῆς¹.

Ἐπὶ τῆς ἐπικρίσεως ταύτης ἔχω νὰ ἀπαντήσω τὰ ἐξῆς: Πρῶτον, εἶναι αὕτη ἐν μέρει μόνον δικαιολογημένη· δεύτερον δέ, καὶ ἂν ἀνταπεκρίνετο πλήρως πρὸς τὰ πράγματα, δὲν μεταβάλλει τίποτε κατ' οὐσίαν, ἂν τυχὸν παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ὑπάρχει στενῶς μία αὐτόνομος δημοσιονομικὴ θεωρία, ἀλλὰ μόνον μία αὐτόνομος δημοσιονομικὴ πολιτικὴ, περὶ ἧς καὶ πρόκειται. Παραδέχομαι, ὅτι περὶ τὴν ἐκλογὴν τῆς ὀρολογίας εἰς προηγούμενα δημοσιεύματά μου δὲν ἤμην ὅσον ἔπρεπεν ἀκριβῆς, εἶμαι δὲ ὡς ἐκ τούτου εὐγνώμων πρὸς τοὺς ἐπικριτάς μου, διότι μὲ παρεκίνησαν νὰ κάμω τὰς δεούσας ἐπανορθώσεις, ἃς καὶ ἔλαβον ὑπ' ὄψιν μου εἰς τὴν παροῦσαν μελέτην μου. Ἀλλὰ κατὰ βάθος ἀπομένει ἡ οὐσία τοῦ ζητήματος καὶ ὄχι ἡ ὀρολογία, ἡ δὲ οὐσία παραμένει ἀμετάβλητος. Πᾶς ὅστις ἀναλογισθῇ τὰ προβλήματα τοῦ λεγομένου νεωτέρου μεθοδολογικοῦ ἀγῶνος καὶ μελετήσῃ τὴν σχετικὴν βιβλιογραφίαν, θὰ ἴδῃ ὅτι εἶναι ἐκτάκτως δυσχερὲς νὰ χαραχθοῦν ὄρια μεταξὺ Ἐπιστήμης, Πολιτικῆς καὶ Ἠθικῆς, μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης ἀφ' ἑνὸς καὶ τοῦ κόσμου τῆς αἰσθήσεως, τῶν αἰσθημάτων, τῆς βουλήσεως, καὶ τῶν ὑποκειμενικῶν κρίσεων. Βεβαίως δὲν εἶναι αὐστηρῶς ἐπιστημονικὸν ὅταν λέγω: «μὴ ἀποδοτικὰ ἔκτακτα ἔξοδα δὲν πρέπει ἢ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ καλύπτονται δι' ἐκτάκτων ἐσόδων». Τοῦτο εἶναι μᾶλλον ἀξίωμα ἐφηρμοσμένης δημοσιονομικῆς πολιτικῆς. Πῶς θὰ κριθῇ ὁμως ἂν λέγω: «Ἐὰν μὴ ἀποδοτικὰ ἔκτακτα ἔξοδα καλυφθῶσι δι' ἐκτάκτων ἐσόδων, τοῦτο ἐπιφέρει αὐξήσιν τοῦ δανειακοῦ βάρους καὶ ἐπιταχύνει τὸν χρόνον καθ' ὃν ἡ πηγὴ ἐσόδων θὰ στερεῦσῃ ἐντελῶς καὶ θὰ λείψῃ ἐντελῶς τὸ μέσον καλύψεως»; Ἡ δευτέρα αὕτη διατύπωσις εἶναι, κατὰ τὴν μορφήν, μᾶλλον θεωρητικῆς μόνον φύσεως, δὲν περιλαμβάνει κατὰ τὴν οὐσίαν «πρέπει» ἢ «δὲν ἐπιτρέπεται». Ἐν τούτοις ὁμοιάζει καθ' ὄλο-

1. A. Lampe, "Ἄρθρον περὶ Finanzwissenschaft εἰς Wörterbuch der Volkswirtschaft, 4 Aufl I. 1931.

κληρίαν πρὸς τὴν πρώτην διατύπωσιν, τὰ δὲ «πρέπει» καὶ «δὲν ἐπιτρέπεται» περιέχονται καὶ εἰς τὴν δευτέραν ταύτην, ἐξυπονοούμενα μεταξὺ τῶν γραμμῶν.

Λοιπὸν, ἔστω : αὐτόνομος ἐφηρμοσμένη δημοσιονομικὴ πολιτική. Τὸ πρᾶγμα δὲν μεταβάλλεται κατ' οὐδέν. Μία τοιαύτη δημοσιονομικὴ πολιτικὴ δύναται νὰ εἶναι τμῆμα τῆς Δημοσιονομίας ὅπως καὶ ἡ ἐφηρμοσμένη Οἰκονομικὴ εἶναι τμῆμα τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας. Ἀκόμη καὶ ἡ ἔρευνα τοῦ ζητήματος, ποῖαι αἱ ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις ἐπιδράσεις μερικῶν τελωνειακῶν δασμῶν, δηλαδή ἑνὸς θέματος τῆς Ἐξωτερικῆς Ἐμπορικῆς Πολιτικῆς, ἀνήκει καὶ τοῦτο εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς θεωρητικῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας.

Ἐν τέλει, ἄς λεχθῆ καὶ τοῦτο : «μία θεωρία δὲν ἀξίζει τίποτε, ἂν δὲν ἀχθῆ μέχρι τοῦ ἀκροτάτου ὀρίου». Ὅποιος θέλει νὰ εἶναι σαφὴς πρέπει νὰ εἶναι ὑπερβολικός. Ποῖος δὲ ἐκ τῶν σπουδαιότερων μου προκατόχων εἰς τὸ πεδίου τῆς Οἰκονομικῆς καὶ Δημοσιονομικῆς θεωρίας δὲν ἔφθασεν εἰς ὑπερβολάς ;

Bruno Moll